

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

(назва інституту, факультету)

Кафедра політичних наук

(повна назва кафедри)

ДИПЛОМНА РОБОТА

Бакалавр

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему

«Роль релігійних лідерів»

Виконала: студентка 4 курсу, групи ПНБ-41

напряму підготовки (спеціальності)

052 Політологія. ОП Політологія.

Національна безпека.

(шифр і назва напряму підготовки, спеціальності)

Кривак М.М.

(прізвище та ініціали студента)

Керівник: Міщук М.М.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: канд.пол.наук, доц. Ломака І.І.

(прізвище та ініціали)

Івано-Франківськ – 2026 р.

ЗМІСТ

.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Релігія та політика: система взаємовідносин	6
1.2. Феномен релігійного лідерства	12
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ ЛІДЕРІВ У СУСПІЛЬСТВІ.....	20
2.1. Моральний вплив на політику	20
2.2. Миротворча та гуманітарна діяльність	28
РОЗДІЛ 3. РЕЛІГІЙНЕ ЛІДЕРСТВО: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ.....	35
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи визначається важливою роллю релігійних лідерів у сучасному суспільстві в контексті інформаційних та глобалізаційних змін та їх впливу на суспільну реальність. Зараз, під час глобалізації суспільства та інформаційно-технічного прогресу, роль релігійних лідерів змінюється. З одного боку, сучасні явища в суспільному житті висувають перед ними проблеми, що вимагають новітніх підходів до вирішення. З іншого боку, релігія як споконвічна людська аксіологічна цінність допомагає релігійним лідерам знайти відповіді на всі життєві ситуації, зокрема й на новітні глобально-технічні трансформації.

Об'єктом дослідження є суспільно-політична діяльність релігійних лідерів загальнонаціонального та локального масштабів у минулому та на сучасному етапі.

Предмет дослідження – це вплив цієї діяльності на хід політичних процесів у суспільстві, громадсько-політичні настрої та поведінку громадян.

Мета дослідження полягає у визначенні характеру та значущості цього впливу для подальшого розвитку суспільства.

Для досягнення цієї мети при виконанні дипломної роботи поставлено такі завдання дослідження;

- вивчити систему взаємовідносин релігії та політики, розкривши їхню сутність та характерні риси;
- описати феномен релігійного лідерства та його суспільно-політичне значення;
- розкрити сутність морального впливу релігійних лідерів на політику;
- охарактеризувати миротворчу та гуманітарну діяльність релігійних лідерів;
- проаналізувати вітчизняний та міжнародний аспекти релігійного лідерства.

Короткий огляд літератури. Одним із перших дослідників ролі релігійних лідерів можна вважати французького соціолога Еміля Дюркгейма (1858-1917),

який відзначав зміну цієї ролі в підвищенні функціональної диференціації суспільства. На його думку, поділ праці призводить до того, що економіка, право та освіта формуються як окремі сфери суспільства, кожна з яких має свою раціональність. Дюркгейм бачив цю диференціацію в поділі соціальних функцій і суб'єктів, відповідальних за них. Тоді як у середньовіччі церква і державна влада разом забезпечували інтеграцію цих різних функціональних областей, в сучасному суспільстві церкви і релігійні громади ставали одним функціональним фактором серед інших, функції якого не є релігійними у строгому сенсі, а, так би мовити, «секуляризовані» [8], тобто вилучені з-під впливу церкви чи релігії та переведені у світське, державне або приватне володіння.

Важливу роль у науковій розробці досліджуваної проблеми відіграли міркування Макса Вебера (1864-1929) про типологію панування [4], а також про общинні і асоціативні відносини в контексті релігії, зокрема її ставленні до світу. Ці міркування стали свого роду відправною точкою для подальших умовиводів. На думку М. Вебера, вже в його час наука і техніка посідали в соціальному житті те місце, яке раніше належало релігійному розумінню світу.

Між тим соціолог П. Бергер у книжці «Священний покрив: елементи соціологічної теорії релігії» (1967) [28, с. 162] писав, що припущення про те, що живемо в секуляризованому світі, невірне. На його думку, світ сьогодні, за деякими винятками, такий самий релігійний як і в минулому. Бергер П. висловлював сумнів, що модернізація обов'язково веде до занепаду релігії, як у суспільстві, так и в умах людей. Отже, і роль релігійних лідерів у суспільстві залишається важливою [1].

Їхня роль у тих чи інших окремих суспільних процесах висвітлювалася різними сучасними авторами. Так, В. Рожко у своїй публікації [23] зосереджує увагу на важливих аспектах впливу цих лідерів на формування екологічної свідомості, розглядаючи зокрема, моральні аспекти відповідальності людей перед природою, і можливості співпраці різних конфесій для вирішення екологічних проблем. В. Рожко аналізує взаємодію релігійних лідерів із

природою та екологією, беручи до уваги не тільки біблійську перспективу, а й моральні аспекти. Рожко В. здійснює аналіз значення релігійних лідерів для формування позитивного ставлення громадськості до навколишнього середовища, а також звертає увагу на важливість їх ролі у вирішенні екологічних проблем.

І. Жаровська у своїй публікації звертає зокрема увагу на зменшення ролі думок сучасних релігійних лідерів як фактору формування політичної позиції члена релігійної організації [9, с. 65]. На її думку, «глобалізація, інформаційна відкритість, багатоканальність інформації усунула первинний, навіть прерогативний вплив релігійної ідеології, думки релігійних лідерів на учасників релігійно-суспільних відносин» [9, с. 68].

Методологія проведення дослідження базується на системному підході, який дозволяє розглядати релігійних лідерів у системі взаємодії інформаційного, психологічного і світоглядного елементів; структурно-функціональному методі, що дозволяє виділити основні засади впливу релігійних лідерів на прихильників своєї конфесії, та загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Релігія та політика: система взаємовідносин

Яскравою особливістю сучасного суспільства є те, що політики часто-густо звертаються до релігійних традицій, сподіваючись, що діалог влади та релігії допоможе створити взаємну відповідальність як міцну основу нового світового порядку. Однак з огляду на конфлікти останнього часу доводиться сумніватися в можливості релігії зробити такий внесок. Навпаки, в багатьох конфліктах останнього часу політики намагалися легітимізувати свою діяльність, посиляючись на релігійні цінності. І хоча більшість цих конфліктів породжуються не релігійними розбіжностями, а політичними чи економічними суперечностями, можна зазначити, що релігійні традиції, мають потенціал, який може бути використано для просування інтересів певних політичних сил і досягнення ними своїх цілей [6].

Взаємовідносини між релігією та політикою формують складну багатопланову систему, яка об'єднує духовні, соціальні, юридичні та владні аспекти. У наш час ці взаємозв'язки набувають особливої значущості в умовах глобалізації, посилення ролі ідентичності та виникнення конфліктів з релігійним підґрунтям [12, с. 84].

1. Особливості взаємодії релігії та політики. Релігія та політика є незалежними сферами суспільного життя, які водночас мають тісний взаємозв'язок. Релігія здійснює вплив на моральні цінності, визначає принципи поведінки та формує світогляд людини, в свою чергу, політика забезпечує регулювання механізмів організації управління суспільством. Їхня взаємодія проявляється у впливі релігійних організацій на процес ухвалення політичних рішень, а також у використанні державної влади для врегулювання релігійних аспектів.

Актуальні дослідження свідчать про вагомий вплив релігійного фактора на суспільні процеси, міжнародні відносини та політичну активність громадян [22, с. 103].

2. Основні моделі взаємин. На основі наукових досліджень можна виділити кілька моделей взаємодії релігії та політики:

- Теократична модель відзначається пануванням релігії над політикою, що характерне для деяких ісламських держав.

- Світська модель передбачає відокремлення церкви від держави, однак допускає можливість співпраці між ними.

- Коопераційна модель пропонує партнерство держави та релігійних організацій у вирішенні соціально значущих питань [25, с. 46].

Таблиця 1.1 систематизує основні підходи до побудови відносин між державою та релігійними інституціями.

Таблиця 1.1

Основні підходи до побудови відносин між державою та релігійними інституціями

Назва моделі	Характерні риси	Приклади / Контекст
Теократична	Домінування релігії над політикою.	Ісламські держави.
Світська	Відокремлення церкви від держави; можливість обмеженої співпраці.	Характерна для України (з елементами партнерства).
Коопераційна	Партнерство держави та релігійних організацій у соціально значущих питаннях.	Вирішення суспільно важливих проблем.
Позитивної нейтральності	Забезпечення рівності релігій та свободи совісті при світськості держави.	Європейські країни.

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Аналіз моделей взаємодії демонструє, що сучасний підхід до відносин між релігією та політикою не має універсального характеру і може варіюватися від повного домінування релігійних інституцій (теократія) до їх чіткого відокремлення від державних структур (світська модель). Крім того, можна

спостерігати позитивну нейтральність, що передбачає забезпечення рівності релігій та свободи совісті при світськості держави, як, наприклад, у європейських країнах. Найяскравіше ця модель реалізована у таких країнах:

Німеччина: цей приклад вважається класичним. Держава залишається нейтральною, однак визнає особливий статус релігійних громад як «корпорацій публічного права», збирає для них церковний податок і співпрацює в сферах управління школами та лікарнями.

Австрія: тут діє система, схожа на німецьку. Держава офіційно визнає низку релігійних спільнот і активно залучає їх до реалізації суспільно значущих проєктів.

Бельгія: хоча держава офіційно відокремлена від церкви, вона фінансує заробітні плати та пенсії священнослужителів визнаних конфесій.

Таким чином, сучасні взаємовідносини між релігією та державою переходять від концепції контролю до складної системи соціального партнерства, яка суттєво впливає на національну безпеку та згуртованість суспільства.

Для України притаманна світська модель із елементами партнерства, яка гарантує свободу совісті, водночас забезпечуючи взаємодію держави з релігійними організаціями у питаннях суспільної важливості.

3. Форми співпраці. Система взаємовідносин між державою і релігійними організаціями виявляється через кілька основних форм:

- Нормативно-правове регулювання, зокрема закони про свободу совісті та діяльність релігійних інституцій.

- Інституційну співпрацю між державними органами та релігійними громадами.

- Соціально-політичний вплив, зокрема участь релігійних організацій у формуванні громадської думки.

- Міжнародний аспект релігійного впливу на зовнішню політику і міждержавні конфлікти.

Наприклад, внесені у 2024 році зміни до законодавства України в сфері діяльності релігійних організацій свідчать про посилення участі держави у регулюванні цієї сфери.

4. Роль релігії в політичних процесах. Релігія виконує як об'єднавчу, так і конфліктогенну функцію:

- Сприяє формуванню національної ідентичності та соціальної згуртованості.

- Виконує роль джерела легітимації влади.

- Може використовуватися як інструмент у політичних конфліктах або боротьбі.

Сучасні дослідження підкреслюють значення релігії у забезпеченні національної безпеки та державної стабільності, а також її вплив на суспільні настрої та рівень довіри до інституцій.

5. Особливості українського контексту. В умовах російсько-української війни значення релігії в суспільному житті України суттєво зросло. Вона виконує такі функції (рис. 1.1):

- Підтримку населення в психологічній та духовній сферах.

- Роль чинника національної консолідації.

- Елемент забезпечення інформаційної та ідеологічної безпеки.

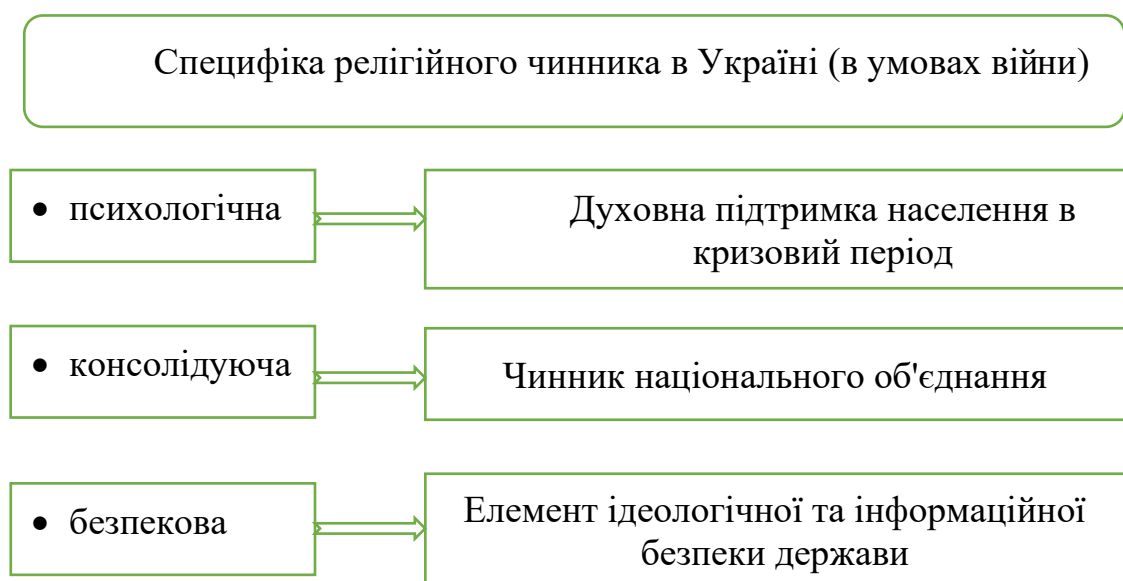

Рис. 1.1. Перелік ключових функцій, які виконує релігія в сучасному українському контексті

Останні дослідження свідчать, що взаємодія державних інституцій, церкви та суспільства в Україні є динамічною і залежить від поточних безпекових викликів та соціальних змін.

6. Сучасні тенденції. Серед актуальних тенденцій у системі відносин «релігія – політика» можна виокремити такі явища:

- Зростання впливу релігійного чинника на глобальні конфлікти.
- Активізацію міжрелігійного діалогу.
- Вплив секуляризації на політичні процеси.
- Використання релігії як інструмента м'якої сили в міжнародній політиці.

Наукові дослідження також акцентують увагу на посиленні конкуренції між релігійними й світськими системами цінностей у глобальному масштабі [5].

Отже, взаємозв'язок релігії та політики характеризується складністю та динамічністю. Важливу роль відіграють правові, соціальні, культурні та безпекові аспекти. У сучасних реаліях, зокрема в Україні, ця взаємодія набуває особливого стратегічного значення, оскільки безпосередньо впливає на стабільність держави, національну безпеку та суспільну згуртованість [15].

7. Теоретичні підходи до аналізу взаємодії релігії та політики. У сучасній науці сформувалося кілька значущих підходів до дослідження впливу релігії та політики. Таблиця 1.2 порівнює наукові школи, що пояснюють місце релігії в сучасному світі.

Таблиця 1.2

Характеристика основних наукових шкіл (підходів) дослідження впливу релігії та політики

Теорія / Підхід	Основна ідея
Секуляризаційна теорія	Роль релігії в політиці поступово знижується через модернізацію суспільства.
Теорія десекуляризації	Релігія повертається у публічну та політичну сфери.
Цивілізаційний підхід	Релігія є центральним елементом формування культурної ідентичності.

Джерело: розроблено автором на основі [5].

Секуляризаційна теорія вказує на поступове зниження ролі релігії у політичному житті в ході модернізації суспільства. Натомість теорія десекуляризації наголошує на поверненні релігії до публічної сфери. Цивілізаційний підхід відводить особливу увагу ролі релігії у формуванні культурної ідентичності.

8. Роль релігійних інститутів у політичній діяльності. Релігійні організації активно впливають на політичні процеси, виступаючи учасниками формування громадської думки, ініціюючи законодавчі зміни й беручи участь в міжнародних відносинах [13].

9. Правове регулювання стосунків релігії та держави, які мають своє відображення через принципи свободи совісті, рівності релігій та світськості держави. Наприклад, у європейських країнах діє модель «позитивної нейтральності».

У міжнародних відносинах релігія виступає інструментом впливу шляхом гуманітарної діяльності та культурної дипломатії, тобто як механізм м'якої сили.

Проте політизація релігії та суперечки між конфесіями можуть переростати у конфлікти, які нерідко мають виражений політичний характер. У політичних протистояннях належність до певної конфесії часто стає зручнішим інструментом для мобілізації електорату, ніж реалізація комплексних економічних програм. Це нерідко призводить до того, що міжконфесійні відмінності перетворюються на інструмент, який підживлює суспільний розкол.

Конфлікти щодо ресурсів і впливу зазвичай виникають не стільки через догматичні суперечки, скільки через боротьбу за право власності на культові споруди, доступ до державного фінансування чи контроль над освітньою системою. Коли держава приймає сторону в таких питаннях, це неминуче веде до політизації процесу.

Сакралізація політики ускладнює ситуацію. На основі релігійної демагогії, політики формують бар'єр, що обмежує можливості для критики їхньої діяльності. В цьому сенсі: будь-яке невдоволення може трактуватися як «посягання на віру».

У свою чергу, громадянське суспільство сприяє налагодженню конструктивного діалогу між державою та релігійними організаціями, а також забезпечує просування ідей толерантності.

Новітні технології відкривають нові шляхи для взаємодії релігії та політики, зокрема через використання соціальних мереж як платформи для впливу. Прогнозується зростання значення релігії у періоди криз, а також подальший розвиток міжрелігійного діалогу як способу вирішення глобальних викликів.

Підсумовуючи вище сказане, можемо сформулювати основні висновки:

1. Динамічність систем: вибір конкретної моделі зумовлений історичними обставинами та культурною ідентичністю кожної держави.

2. Українська специфіка: для України характерна трансформація вектору розвитку від суворой світськості до коопераційної моделі, де держава й релігійні організації співпрацюють у вирішенні соціально важливих питань, особливо в умовах безпекових викликів.

3. Правова база: ефективність будь-якої з моделей залежить від високої якості нормативно-правового забезпечення, яке гарантує свободу совісті та рівність усіх релігій перед законом.

1.2. Феномен релігійного лідерства

Феномен релігійного лідерства є важливим об'єктом вивчення в межах релігієзнавства, соціології та політології, оскільки він ілюструє особливості поєднання духовної влади із соціальним впливом. Релігійний лідер постає як носій сакрального авторитету, що визнається послідовниками джерелом істини, етичних норм і духовного наставництва.

У наукових дослідженнях релігійне лідерство трактується як специфічна форма соціального лідерства, яка базується на вірі прихильників у надприродні або духовні властивості лідера, його здатність тлумачити священні тексти та передавати божественні одкровення. Такий лідер не тільки координує діяльність

релігійної спільноти, але й впливає на формування світогляду її членів, їхньої системи цінностей і поведінкових орієнтирів [26, с.28].

Одним із перших дослідників, що вивчали роль релігійних лідерів, був французький соціолог Еміль Дюркгейм (1858–1917). На думку Дюркгейма, поділ праці спричиняє формування таких окремих сфер, як економіка, право та освіта, кожна з яких має власну логіку функціонування. Учений розглядав цю диференціацію через призму розподілу соціальних функцій і відповідальних за них суб'єктів. Якщо в середньовіччі церква разом із державною владою об'єднували різні функціональні області, то в сучасному суспільстві церкви та релігійні громади перетворюються на одного з багатьох функціональних акторів. При цьому їхні функції втрачають суто релігійний характер і стають певною мірою секуляризованими. Це означає, що вони виходять з-під прямого впливу релігії чи церкви та переходять у державну чи приватну сферу. Ключова ідея позиції Е. Дюркгейма – релігійний лідер виступає радше як «адміністратор соціальної єдності», ніж як служитель Бога. Його роль полягає в тому, щоб через ритуали сприяти збереженню цілісності суспільства, запобігаючи його розпаду на ізольованих егоїстичних індивідів [8].

М. Вебер зробив визначний внесок у розуміння природи релігійного лідерства, виділивши три ключові типи легітимної влади: традиційну, раціонально-легальну та харизматичну. З них саме харизматичне лідерство є найбільш типовим для релігійної сфери, оскільки воно базується на вірі в унікальні риси особистості лідера, його винятковість і здатність впливати на духовне життя інших [4].

Харизматичні релігійні лідери зазвичай з'являються у моменти соціальних криз чи глибоких змін, коли суспільство відчуває потребу у нових духовних орієнтирах. Їхній авторитет визначається особистим впливом та довірою з боку послідовників та не є результатом функціонування формальних організацій. Проте з часом харизма може піддаватись процесу інституціоналізації, що стає основою для створення стійких релігійних організацій та структур.

Окрім харизматичного, значну роль відіграє традиційна форма релігійного лідерства, яка заснована на спадкових звичаях, обрядах і усталених історичних структурах організації релігійного життя. У такому випадку авторитет лідера підкріплюється не тільки його особистими якостями, але й приналежністю до певної інституції чи духовної ієрархії.

Раціонально-легальний тип лідерства здебільшого характерний для сучасних релігійних організацій, де діяльність керівників регулюється офіційними документами, статутами та внутрішніми нормами. Такий підхід сприяє стабільному функціонуванню релігійних структур, хоча водночас може знижувати рівень особистісного впливу лідера на спільноту віруючих.

Пітер Бергер, як представник феноменологічної соціології, аналізував релігію як один із ключових елементів конструювання людського світу. У його розумінні релігійний лідер виконує роль не лише адміністратора, але й творця та охоронця сенсів [1].

Якщо, за Дюркгеймом, лідер виконує роль, що об'єднує групу, то Бергер бачить його головним завданням у забезпеченні захисту людської свідомості від страху перед безглуздістю існування.

Володимир Рожко – відомий український історик церкви, архівіст і дослідник Волинського краю. На противагу соціологічним підходам, запропонованим такими мислителями, як Дюркгейм чи Бергер, його бачення щодо ролі релігійних лідерів базується на історико-патріотичних та церковно-канонічних засадах. На думку В. Рожка, релігійний лідер насамперед виконує роль охоронця національної та духовної ідентичності.

Якщо для соціологів релігійний лідер – це «менеджер смислів» або «охоронець порядку», то для Володимира Рожка це «батько нації» та «воїн духу», чия діяльність спрямована на виживання народу через віру [23, с. 62].

Ірина Жаровська, як сучасна українська дослідниця у сфері права та філософії, аналізує релігійне лідерство через призму юридичної деонтології, теорії влади та прав людини. Її підхід відзначається аналітичністю та фокусом на

тому, як релігійний авторитет інтегрується в структуру сучасного громадянського суспільства.

За І. Жаровською, релігійний лідер є взірцем інтелектуального та духовного авторитету, який сприяє формуванню здорового суспільства, допомагаючи державі утверджувати такі умови, де моральні принципи природно сприймаються як внутрішній закон кожної особистості [9].

Багатоаспектними є і функції релігійного лідера. До основних належать: духовна (інтерпретація віровчення), організаційна (управління громадою), виховна (встановлення моральних принципів) та комунікативна (поширення релігійних ідей). Виконуючи ці функції, релігійні лідери відіграють ключову роль як у процесі соціалізації окремих осіб, так і в забезпеченні стабільності суспільства.

Отже, феномен релігійного лідерства є одночасно важливим і суперечливим явищем. Відзначено, що надмірна концентрація влади у руках релігійного лідера може спричиняти маніпуляцію свідомістю вірян, сприяти формуванню культу особистості та навіть провокувати радикалізацію релігійних рухів. У цьому контексті надзвичайно важливо здійснювати критичний аналіз діяльності таких лідерів і оцінювати їхній вплив на суспільство.

У сучасних умовах релігійне лідерство виходить за межі виключно духовної сфери, активно взаємодіючи з політичною, культурною та соціальною реальностями. Релігійні лідери можуть виконувати роль миротворців, виступати моральними авторитетами або ж, навпаки, слугувати чинником соціальної напруги й протистояння. Це ставить перед дослідниками завдання багатовекторного вивчення цього феномену з урахуванням історичних, культурних і соціальних контекстів.

Таким чином, релігійне лідерство є складним і багатогранним явищем, яке інтегрує в собі духовний авторитет, соціальний вплив і унікальні риси самого лідера. Глибше вивчення цього феномену відкриває можливість краще зрозуміти механізми функціонування релігії в суспільстві та її важливу роль у формуванні людської свідомості.

Для детальнішого дослідження феномену релігійного лідерства, окрім базової типології М. Вебера, варто враховувати соціально-психологічні механізми впливу, зміну моделей лідерства в умовах цифрової епохи та особливості їх практичного втілення на різних рівнях.

1. Типологія за характером діяльності (запропонував відомий німецький соціолог та філософ Йоахім Вах) [2]. У сучасній соціології релігії виокремлюють кілька типів лідерів залежно від їхньої стратегічної ролі в релігійній спільноті (див. додаток А). Нижче подана коротка характеристика цих типів:

- Лідер-пророк: спрямований на радикальну трансформацію віровчення та критику існуючих порядків і традицій.
- Лідер-адміністратор: зосереджується на підтримці організаційної структури, управлінні фінансами та забезпеченні стабільності інституції.
- Лідер-інтелектуал (екзегет): відіграє ключову роль у філософському обґрунтуванні догматів і пристосуванні священних текстів до сучасних досягнень науки і техніки.
- Лідер-пастир (терапевт): особливу увагу приділяє індивідуальній духовній підтримці, психологічній допомозі та вирішенню внутрішніх проблем вірян.

У реальному житті ці ролі часто перетинаються. Наприклад, успішний релігійний реформатор може поєднувати в собі риси Пророка (ідея) та Адміністратора (втілення ідеї в структуру).

2. Рівні релігійного лідерства. Лідерство не є однорідним і діє на різних соціальних рівнях, основні з яких подано в табл. 1.3:

Таблиця 1.3

Рівні релігійного лідерства та їх характеристика

Рівень	Характеристика	Вплив
--------	----------------	-------

Глобальний	Голови світових церков та релігійних течій (напр., Папа Римський, Вселенський Патріарх).	Формування міжнародного порядку денного, гуманітарні місії.
Національний	Релігійні лідери країни.	Взаємодія з державною владою, участь у національній консолідації.
Локальний	Настоятелі громад, парафіяльні священники.	Безпосереднє формування моральних норм у мікрогрупах та соціалізація особистості.

Джерело: розроблено автором на основі [23, с. 58].

Табл. 1.3 відображає ієрархічну структуру релігійного авторитету, класифіковану за рівнем впливу та функціональними обов'язками. Вона показує, як релігійне лідерство переходить від глобальних питань до індивідуального наставництва.

3. Релігійне лідерство в епоху цифровізації (Digital Leadership). Сучасні технології суттєво змінюють підходи до передачі сакрального авторитету:

- Медіатизація харизми. Авторитет лідера все частіше формується через соціальні мережі, де головну роль відіграють візуальний контент і швидкість реагування, а не традиційна система ієрархічної вислуги.

- Кібер-релігійність. З'являються «онлайн пастирі», чия діяльність виходить за межі географічних обмежень парафій, створюючи новий виклик для традиційних місцевих лідерів.

- Розмивання монополії. Широкий доступ до інформації знижує монопольне право лідерів на тлумачення істини, стимулюючи перехід від одностороннього монологу до діалогу з аудиторією.

4. Соціально-політична відповідальність та «М'яка сила». Релігійні лідери дедалі активніше стають учасниками міжнародної політики, використовуючи механізми «м'якої сили»:

- Миротворчий потенціал: вони мають здатність виступати посередниками у вирішенні конфліктів, в яких традиційна дипломатія втратила ефективність через брак довіри.

- Екологічне лідерство: релігійні діячі пропагують нову «екологічну теологію», яка підкреслює відповідальність за довкілля як духовний обов'язок.
- Етична експертиза: їх участь у біоетичних дискусіях, аналізі впливу штучного інтелекту та питаннях соціальної справедливості сприяє формуванню гуманістичних принципів у глобальних рішеннях.

5. Ризики та деструктивні аспекти. Окрім маніпуляцій, існують також особливі інституційні ризики:

- Рутинізація харизми – явище, описане М. Вебером, коли після смерті харизматичного засновника організація або приходиться до занепаду, або трансформується на сувору бюрократичну структуру, втрачаючи свій початковий духовний заряд [3].

- Клерикалізм – надмірне залучення релігійних лідерів до світського життя та державного управління, що здатне провокувати конфлікти в умовах секуляризованого суспільства.

Ці додаткові аспекти дозволяють розглядати релігійне лідерство не як статичне явище, а як динамічний процес, що поступово адаптується до змін у глобальному контексті. У табл. 1.4 відображено трансформацію релігійного авторитету від закритої ієрархічної системи до відкритої, медійної моделі.

Таблиця 1.4

Відмінності між традиційним та сучасним типом релігійного лідера

Характеристика	Традиційне лідерство	Сучасне (глобалізоване) лідерство
Джерело влади	Канонічне право, ієрархія	Харизма, присутність у медіа
Аудиторія	Локальна громада, парафія	Глобальна мережа, транснаціональна спільнота
Стиль комунікації	Монолог (проповідь)	Діалог, інтерактивність у соцмережах
Основна роль	Охоронець традицій	Моральний інноватор, кризовий менеджер

Джерело: розроблено автором на основі [17].

З аналізу табл. 1.4 видно, що концепція лідерства зазнала значних змін.

Традиційне лідерство ґрунтується на принципах стабільності, ієрархії та авторитету, який випливає з інституційних норм. Основна його мета –

збереження традицій та передача усталених цінностей в межах локальної спільноти. При цьому комунікація має односторонній характер, що створює дистанцію між лідером і його аудиторією.

Сучасне, глобалізоване лідерство, навпаки, характеризується динамічністю, відкритістю й акцентом на взаємодії. Авторитет лідера у цьому випадку базується на його особистих якостях – харизмі, професіоналізмі та активній присутності в інформаційному просторі. Такий лідер виходить за межі локального контексту, залучаючи глобальну аудиторію через діалог та інтерактивні форми спілкування. Його функція змінюється: він більше не є лише хранителем традицій, а перетворюється на рушія змін, готового реагувати на виклики сучасної епохи.

Таким чином, простежується очевидний зсув від статичного ієрархічного лідерства до мережевого та інтерактивного підходу, що відповідає реаліям глобального світу.

РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ ЛІДЕРІВ У СУСПІЛЬСТВІ

2.1. Моральний вплив на політику

Моральний вплив на політику є одним з найважливіших елементів функціонування суспільства тому, що саме моральні принципи окреслюють межі дозволеного в управлінні та політичній діяльності. У свою чергу, політика, як спосіб організації громадського життя, дуже пов'язана з моральними уявленнями про добро та зло, справедливість, свободу та відповідальність у суспільстві. Згідно з науковими дослідженнями, будь-які прийняті політичні рішення базуються на моральному виборі, що безпосередньо впливає на визначення цілей, засобів і методів досягнення загального блага. На рис. 2.1. подано основні етичні норми в управлінні та політиці [10].

Рис. 2.1. Моральні принципи в управлінні та політичній діяльності

Рис. 2.1 відображає основні моральні засади, які визначають рамки допустимої поведінки в управлінні й політичній діяльності, ключовими принципами є:

- чесність і відкритість;
- законність і справедливість;
- відповідальність;
- прозорість і підзвітність;
- захист прав людини;
- служіння суспільству.

Усі ці принципи тісно пов'язані між собою та спрямовані на досягнення головної мети – запобігання корупції й недопущення зловживань владою.

Розглянемо нижче основні аспекти взаємодії політики та моралі. Ця тема була важливою як за часів Аристотеля, так залишається актуальною і на сьогоднішній день.

1. Історико-філософські аспекти взаємодії моралі та політики.

У філософії взаємозв'язок моральності та політики потребує збалансованості етичних принципів та діяльності державної політики. Так, Аристотель вважав, що мораль і політика створюють середовище практичного знання, яке базується на досягненні «найвищого блага» для суспільства. Він наголошував, що основна задача політики – це сприяти створенню добродісного та гармонійного суспільства, що функціонує на принципах моралі.

У свою чергу, Ніколо Макіавеллі започаткував традицію розмежування політики та моралі. Він стверджував, що ефективне управління державою може вимагати порушення деяких моральних принципів.

У своїй праці «Державець» Макіавеллі висвітлив такі ключові ідеї:

- політика керується власними законами та логікою;
- для утримання влади правителю іноді необхідно вдаватися до дій, що можуть суперечити етичним принципам;
- основним критерієм оцінки є ефективність і досягнутий результат, а не відповідність моральним нормам.

Проте, Н. Макіавеллі не повністю відкидав мораль. Він наголошував, що у розрізі політики вона не завжди може бути визначальним фактором [20].

Загалом його підхід заклав основи розгляду політики як окремої сфери, де моральні засади та прагнення до влади не завжди співпадають, тому він спричинив тривалі дискусії у цій сфері.

На нашу думку, історія показує, що «ефективність за будь-яку ціну» часто закінчується кризами або важливими втратами для суспільства, тому політика не може існувати без дотримання моральних принципів – таких як права людини, відповідальність і законність.

Іммануїл Кант запропонував інший підхід, наполягаючи на підпорядкуванні політики моральному закону. Він висунув концепцію «морального політика», для якого влада має бути узгодженою з етичними нормами і пріоритетами.

Теорія Іммануїла Канта принципово відрізнялася від позиції Макіавеллі. За Кантом, політика має підпорядковуватися моралі, а не навпаки.

Основні ідеї:

- є універсальний моральний закон, якого необхідно дотримуватися завжди;
- влада не може виправдовувати аморальні методи навіть заради «корисного» результату;
- політик повинен діяти як «моральний політик», тобто узгоджувати рішення з етичними принципами;
- головне – повага до гідності і прав людини.

Отже, І. Кант зазначав: ефективність у політиці важлива, але вона не повинна досягатися ціною порушення моралі, можна сказати, що він врівноважив етичні принципи та політику [14].

Протягом ХХ століття Макс Вебер висловив компромісну позицію, розділивши етику переконань і етику відповідальності. На його думку, політика часто потребує врахування специфічних обставин і не завжди дозволяє дотримуватися моральних стандартів.

Німецький соціолог М. Вебер запропонував більш гнучкий підхід, ніж його попередники І. Кант чи Н. Макіавеллі, намагаючись поєднати мораль і реальну політичну практику.

Проаналізувавши їх ідеї, можемо зазначити, що Вебер розрізняв етику переконань (діяти відповідно до принципів, незалежно від наслідків) і етику відповідальності (враховувати наслідки своїх рішень). Він підкреслював, що політик несе відповідальність не лише за наміри, а й за реальні результати своїх вчинків.

У праці «Політика як покликання» він зазначає, що політика пов'язана з владою і навіть із застосуванням примусу, тому вимагає стриманості та чіткого розрахунку.

Ідеальний політик, за Максом Вебером, має поєднувати такі якості:

- не втрачати моральних орієнтирів,
- водночас відповідати за наслідки рішень.

Можемо підсумувати: Вебер не відкидає мораль, але вважає, що в політиці вона має доповнюватися відповідальністю за реальний вплив на суспільство.

2. Мораль як регулятор політичної діяльності.

Мораль функціонує як соціальний регулятор політичних процесів нарівні із правом. Її основні положення проявляються в наступному:

- задає ціннісні орієнтири для політичної діяльності;
- встановлює критерії оцінки дій влади;
- слугує одним із інструментів суспільного контролю.

Дослідники вказують, що мораль і політика є одними з первинних механізмів регулювання суспільного життя, які сприяють гармонізації інтересів різних соціальних верств. При цьому мораль володіє універсальними характеристиками, у той час як політичні рішення завжди залежать від конкретної історичної ситуації.

3. Моральні цінності як основа легітимності влади.

Однією з важливих функцій моралі у сфері політики є забезпечення легітимності державної влади. Стабільність політичної системи можлива лише

за умови, що її рішення та дії відповідають моральним очікуванням суспільства. Порушення моральних принципів неминуче веде до втрати громадської довіри, спричиняючи політичні кризи та делегітимацію влади. На рис. 2.2 подано функції моралі у сфері політики.

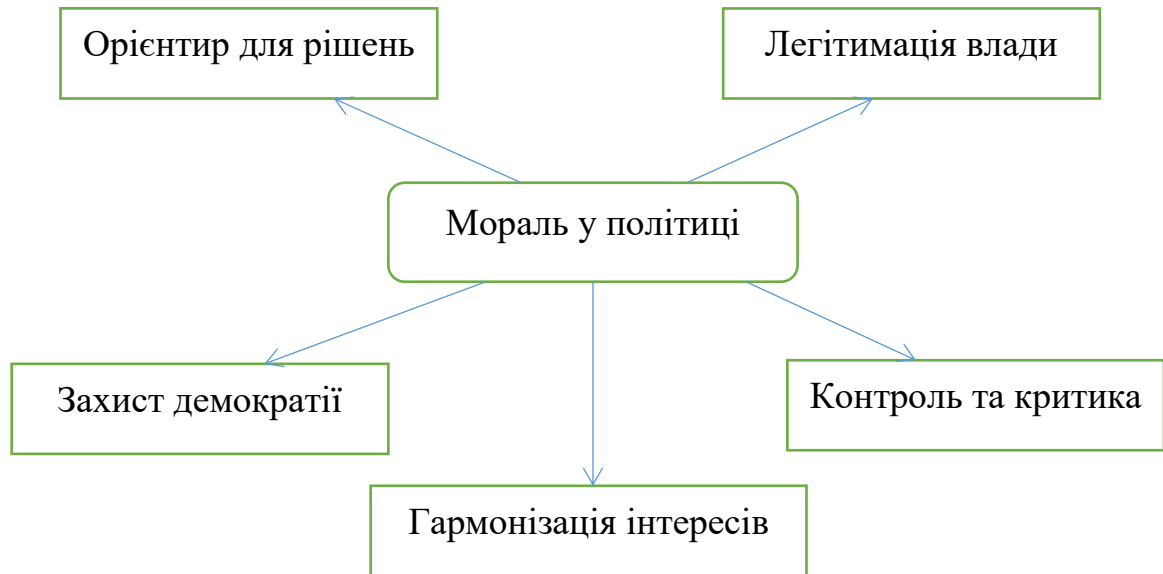

Рис. 2.2. Функцій моралі у сфері політики

Таким чином, можемо зазначити, що:

- мораль виступає показником в процесі прийняття рішень (визначає межі дозволеного);
- забезпечує легітимність державної влади;
- виконує функцію контролю і критики;
- сприяє захисту демократії та прав людини;
- допомагає узгоджувати інтереси та мінімізувати конфлікти.

Здійснюючи аналіз морального впливу на політику, відзначимо: мораль у політиці – це не просто цінності, а механізм регулювання та оцінки влади. Сучасна політична теорія наголошує на необхідності моральної оцінки політичних рішень, тобто передбачає аналіз державної політики через етичні норми і загальноприйняті суспільні цінності.

4. Мораль і прийняття політичних рішень: важкий вибір.

Прийняття політичних рішень завжди пов'язане з вибором між різними альтернативами, кожна з яких часто має моральний аспект. Характерні дилеми включають:

- баланс між свободою і безпекою;
- співвідношення справедливості і ефективності;
- визначення пріоритету між індивідуальними та колективними інтересами.

У їх вирішенні важливе місце займають морально-етичні концепції, включаючи:

- утилітаризм, який визначає правильність рішень через їх користь для більшості, що широко використовується у сучасній політиці, тобто надає політиці мету (визначає громадське благо);

- деонтологічну етику, що наголошує на важливості обов'язків і принципів; встановлює межі (закон та права людини), які не можна порушувати.

- етику чеснот, яка робить акцент на вихованні моральних якостей у політиках, забезпечує людський чинник (совість і принциповість), без якого перші два механізми часто не спрацьовують.

Морально-етичне регулювання політики - це комплексна система, де дієвість ухвали (утилітаризм) має обмежуватися суворим дотриманням прав і обов'язків (деонтологія), а гарантом цього паритету виступає висока особиста відповідальність та характер самого політика (етика чеснот).

Узагальнимо інформацію у вигляді табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Порівняльний аналіз основних морально-етичних концепцій у політиці

Концепція	Основний акцент	Суть підходу	Застосування в політиці
------------------	------------------------	---------------------	--------------------------------

Утилітаризм	Результат та користь	Правильність рішення визначається обсягом блага, яке воно приносить для більшості людей.	Широко використовується для обґрунтування політичних рішень та державних реформ.
Деонтологічна етика	Обов'язок та правила	Пріоритет надається дотриманню моральних принципів, правил та професійних обов'язків.	Дотримання законів, прав людини та етичних кодексів незалежно від обставин.
Етика чеснот	Особистість політика	Акцент на внутрішніх моральних якостях, характері та вихованні самого лідера.	Формування доброчесності та високих моральних стандартів у політичних діячів.

Джерело: розроблено автором на основі [14].

Таким чином, мораль є основою для прийняття обґрунтованих і етично виправданих політичних рішень.

5. Сучасні аспекти морального впливу

У ХХІ столітті моральний вплив набрав більшої ваги в формуванні політичних процесів завдяки таким чинникам:

- розвитку громадянського суспільства;
- зростанню значення прав людини;
- підвищенню рівня інформаційної відкритості;
- поширенню цифрових технологій.

Сучасні дослідження демонструють, що моральні оцінки помітно впливають на політичні настрої та формують громадську думку, зокрема через засоби масової інформації та соціальні мережі.

6. Протиріччя морального впливу на політику.

Незважаючи на важливість моральних аспектів, їхній вплив на політику має суперечливий характер із кількох причин:

- політика нерідко прагне уникнути моральних обмежень;

- моральні принципи можуть перетворюватися на інструмент для маніпуляцій;
- постає конфлікт між універсальними цінностями та інтересами національного масштабу.

У політичній філософії існувала думка, мораль здатна виступати певним стримуванням для політичної влади. Водночас політика, орієнтуючись на практичну доцільність, нерідко прагне діяти незалежно. Зокрема, згадаємо думки таким мислителів:

Нікколо Макіавеллі виділяв незалежність політики та її спрямованість на практичну вагомість.

Іммануїл Кант, навпаки, підкреслював, що мораль повинна обмежувати політику.

Макс Вебер запропонував компроміс – поєднання етики з відповідальністю за наслідки політичних ухвал.

Також подібні думки розробляли сучасні науковці політичної етики, наприклад:

Ганна Арендт - досліджувала сутність влади та підзвітності.

Джон Ролз - аргументував моральні засади справедливого укладу [24].

Таким чином, дослідники відзначають, що мораль здатна виступати обмеженням для політичної влади. Однак водночас політика, орієнтуючись на практичну доцільність, нерідко прагне діяти автономно. Моральний вплив на політику є складним і багатогранним явищем, яке визначає характер функціонування політичної влади, рівень довіри до неї та ефективність державного управління. Ця взаємодія може проявлятися як у вигляді гармонії (етична політика), так і у формі конфлікту (прагматичний підхід). Загальна концепція сформувалася на стику різних поглядів від «політика окремо від етики» до «політика під наглядом етики». Сучасна політика потребує вирівнювання балансу між моральними цінностями та практичною доцільністю, що закріплює моральний вимір як невіддільну частину політичного процесу.

2.2. Миротворча та гуманітарна діяльність

Миротворча та гуманітарна діяльність посідають значуще місце у сучасній системі міжнародних взаємин, яка спрямована на забезпечення миру, стабільності та прав людини. Ці шляхи діяльності слугують засобами реагування світової спільноти на протистояння, гуманітарні негаразди та наслідки збройних сутичок. У просторі глобальної взаємодії вони вважаються взаємозалежними механізмами, які допомагають підтримувати безпеку й розвиток на світовому рівні.

Миротворча діяльність охоплює заходи, спрямовані на уникнення протистоянь, їх залагодження і завершення. Впровадження таких ініціатив виконується за активної участі світових організацій, а саме: Організації Об'єднаних Націй, а також регіональних структур і окремих держав.

Основними видами миротворчої діяльності є:

- превентивна дипломатія;
- підтримка миру;
- змушення до миру;
- повоєнне відновлення.

Наслідки пошуків засвідчують, що миротворчі заходи сприяють зменшенню рівня жорстокості та формуванню умов для політичного упорядкування. Проте їхня дієвість залежить від певних чинників, як-от мандат, доступні кошти та політична воля з боку світової спільноти [37]

Гуманітарна діяльність спрямована на підтримку потерпілих від протистоянь, природних лих та інших кризових обставин. Вона ґрунтується на таких головних засадах: людяність, нейтральність та самостійність.

Ці засади знайшли своє відображення у міжнародному гуманітарному праві та на них базується робота Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Сфера гуманітарної допомоги включає такі аспекти:

- забезпечення постраждалих їжею та водою;
- надання медичної допомоги;
- захист;

- підтримку біженців та осіб, переміщених всередині країни.

Науковці констатують, що гуманітарна діяльність бере важливу участь у вирівнюванні суспільства та утворює сприятливі умови для існування потерпілих.

Миротворча та гуманітарна діяльність тісно сполучені, доповнюють одне одного. Завдяки миротворчим операціям створюються умови для безпечного поширення гуманітарної допомоги. Водночас гуманітарні заходи допомагають зменшити суспільну напругу та убезпечити від подальшого посилення протистоянь.

На теперішньому етапі підходи до регулювання сутичок передбачають з'єднання цих двох напрямів у межах комплексних завдань. Наприклад, операції під егідою ООН часто об'єднують і військові, і цивільні елементи, що забезпечують одночасно сталість безпеки та надання гуманітарної підтримки.

Міжнародні організації займають вирішальну позицію у забезпеченні миротворчої та гуманітарної діяльності. У табл. 2.2 висвітлено головні обов'язки міжнародних організацій.

Таблиця 2.2

Характеристика міжнародних організацій

Організація	Основні функції
Організація Об'єднаних Націй	Координує миротворчі місії та надає гуманітарну допомогу
Європейський Союз	Впроваджує програми цивільної безпеки, гуманітарної підтримки
НАТО	Бере участь у стабілізаційних операціях для забезпечення безпеки
Міжнародний комітет Червоного Хреста	Здійснює гуманітарний захист у регіонах, охоплених конфліктами

Джерело: розроблено автором на основі [34].

Згадані установи у табл. 2.2, виконують важливу функцію у збереженні миру та безпеки у світі. Одні з них займаються координацією миротворчих місій, інші надають гуманітарну допомогу та захищають людство. В цілому діяльність цих організацій базується на міжнародному праві, включно з нормами гуманітарного права та принципами колективної безпеки. Їхні спільні зусилля сприяють стабілізації ситуації у регіонах, охоплених конфліктами.

У XXI ст. сенс миротворчої та гуманітарної діяльності постійно зростає. Це зумовлено наступними факторами: зростанням кількості локальних конфліктів, масштабними гуманітарними кризами, переміщеннями великих груп населення, а також глобальних викликів, таких як пандемії або зміни клімату.

Важливо відзначити досвід України, де в умовах війни міжнародна підтримка й надання гуманітарної допомоги мають вирішальне значення для забезпечення життя населення та відновлення необхідної інфраструктури.

Незважаючи на важливі напрямки роботи, значні досягнення, миротворча діяльність та гуманітарні ініціативи стикаються з проблемами, основні з яких подані на рис. 2.3.

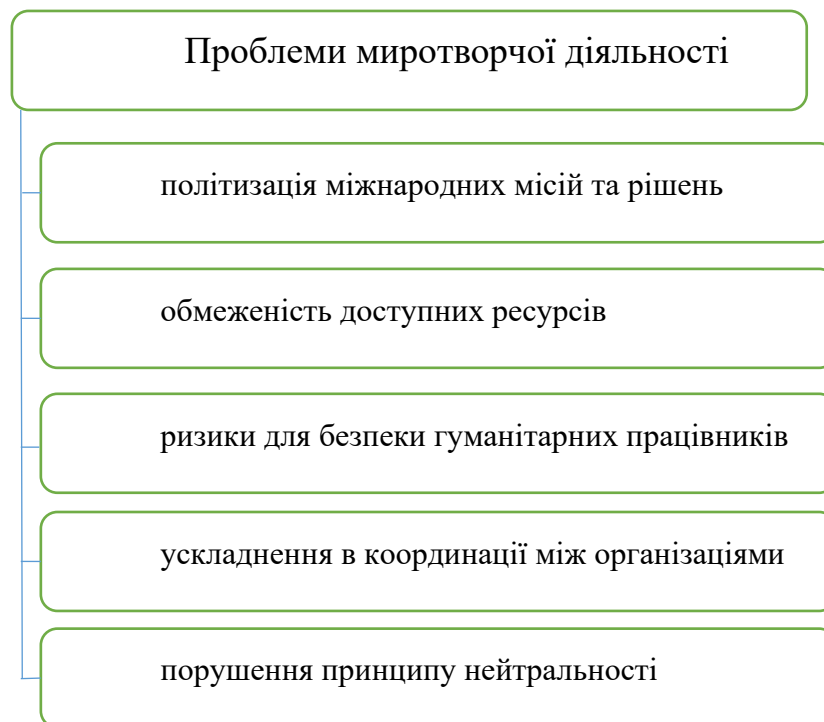

Рис. 2.3. Проблеми миротворчої діяльності та гуманітарних ініціатив

Дослідження підтверджують, що успішність таких місій значною мірою залежить від довіри з боку місцевого населення, а також від злагодженої роботи міжнародних організацій.

Миротворча та гуманітарна діяльність займають важливе місце у сучасній системі міжнародної безпеки. Вони не лише сприяють реагуванню на кризи, але й створюють умови для стабільного розвитку та відновлення після конфліктів.

Їхня ефективність залежить від рівня міжнародної взаємодії, дотримання етичних принципів і здатності реагувати на нові глобальні виклики вчасно [50].

У сучасній науковій думці зростає значимість концепції людської безпеки (human security), яка зосереджує увагу на захисті особистості, а не лише держави.

Вона охоплює кілька ключових напрямів, зокрема:

- економічну безпеку;
- продовольчу безпеку;
- екологічну безпеку;
- особисту безпеку;
- політичну безпеку.

Дана концепція активно просувається під егідою Програми розвитку ООН і є методологічною базою для сучасних гуманітарних ініціатив. Учені наголошують, що забезпечення людської безпеки є невід'ємною складовою сталого миру, оскільки більшість конфліктів виникають через соціальну нерівність і нестабільність [6].

Окремий напрям сучасних досліджень зосереджений на гендерному аспекті миротворчої діяльності. Згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН №1325, жінки відіграють ключову роль у таких процесах [19]:

- запобігання конфліктам;
- участь у мирних переговорах;
- сприяння післяконфліктному відновленню.

Залучення жінок до врегулювання конфліктів сприяє більшій ефективності та стійкості мирних угод. Як свідчать дослідження ООН, мирні домовленості, досягнуті за участю жінок, мали значно триваліший ефект [19].

Важливим суб'єктом у сфері гуманітарної допомоги є неурядові організації (НУО) Вони характеризуються здатністю:

- швидко реагувати на надзвичайні ситуації;
- працювати безпосередньо з місцевим населенням;
- забезпечувати оперативну та адаптивну підтримку.

До найвідоміших із таких організацій належать:

- Médecins Sans Frontières (Лікарі без кордонів);
- Save the Children;
- International Rescue Committee [46].

Гуманітарна діяльність сьогодні активно використовує інноваційні технології, що значно підвищує її ефективність. Серед таких технологій можна виділити:

- супутниковий моніторинг, який використовується для оцінки масштабів руйнувань;
- штучний інтелект для прогнозування кризових ситуацій;
- цифрові платформи, що дозволяють більш ефективно координувати гуманітарну допомогу;
- блокчейн, який забезпечує прозорість фінансових операцій.

Ці інструменти сприяють не лише оперативному ставленні до надзвичайних ситуацій, а також мінімізують ризики зловживань та корупції. Дослідження показують, що цифровізація гуманітарної сфери стала однією з провідних тенденцій останніх десятиліть.

Миротворча та гуманітарна діяльність стикається зі складними етичними викликами, серед яких:

- допустимість втручання у внутрішні справи суверенних держав;
- забезпечення нейтральної позиції у політизованих конфліктах;
- запобігання залежності місцевого населення від гуманітарної допомоги;
- баланс між забезпеченням безпеки працівників та допомогою постраждалим.

У рамках сучасного міжнародного гуманітарного права та політичної етики дані виклики повинні бути проаналізовані. Учені встановили, що в окремих випадках гуманітарна допомога може ненавмисно сприяти затягуванню конфліктів, якщо її ресурси використовуються як вигода для сторін протистояння.

Після завершення збройного конфлікту першочерговою метою стає відновлення наступних аспектів:

- функціонування державних інституцій;
- економіки та інфраструктури;
- соціальних зв'язків і довіри між громадянами.

Концепція формування тривалого миру (peacebuilding) передбачає впровадження стратегічних заходів для ліквідації наслідків конфліктів та створення умов для забезпечення миру. Важливу роль у цьому процесі відіграють:

- адміністративні реформи;
- антикорупційна діяльність;
- підтримка активного громадянського суспільства.

За даними експертів Світового банку, стійкий мир неможливий без розвитку економіки та зміцнення її основ [36].

На сучасному етапі значну увагу привертає гуманітарна дипломатія, тобто діяльність, яка спрямована на:

- забезпечення доступу до населення, постраждалого внаслідок криз;
- захист фундаментальних прав людини;
- залучення міжнародної підтримки для вирішення гуманітарних завдань.

Цей напрям розвивають наступні організації, такі як Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, застосовуючи політичні та гуманітарні методи впливу для досягнення результатів.

Глобальні виклики сучасності значно впливають на формування нових підходів у сфері миротворчої та гуманітарної діяльності. До основних факторів такого впливу належать:

- пандемія COVID-19;
- зміни клімату;
- кризи енергетичної безпеки;
- збільшення міграційних потоків.

Подібні виклики сприяють виникненню нових типів конфліктів та, пов'язаних з цим, гуманітарних криз. Це зумовлює пошук сучасних гнучких

підходів, міжнародних механізмів у сфері миротворчої та гуманітарної діяльності.

РОЗДІЛ 3. РЕЛІГІЙНЕ ЛІДЕРСТВО: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ

Релігійне лідерство – це багатогранний соціокультурний феномен, що утворюється на перетині духовного авторитету, суспільного впливу і специфічних історичних умов розвитку. Релігійне лідерство – це здатність окремих осіб або груп впливати на релігійну свідомість, поведінку та ціннісну систему вірян, відіграючи важливу роль у формуванні громади.

Лідерство як соціальний елемент є явищем динамічним, яке функціонує в оформлених соціальних спільнотах. На різних історичних етапах воно трансформується у нові форми, в залежності від потреб групи, та набуває специфічних рис, затребуваних даним суспільством. Одним із домінантних факторів, що визначає формат лідерства у тій чи іншій соціальній групі та його основні функції, є історичне тло, яке характеризується місцем, часом та ситуацією [16].

Основні аспекти релігійного лідерства включають:

- Сакральність: авторитет лідера часто базується на переконанні в його «божественному обранні» або особливому зв'язку із надприродними силами.
- Символічність: лідер уособлює ключові принципи віровчення. Наприклад, Папа Римський сприймається як «намісник Христа» на Землі.
- Легітимність: визнання спільнотою права лідера керувати і приймати рішення в межах релігійної практики.

У наукових колах релігійне лідерство досліджується за допомогою як класичних, так і сучасних теорій. Однією з основних є концепція харизматичного лідерства, запропонована Максом Вебером. У цій теорії основа влади лідера ґрунтується на вірі послідовників у його виняткові риси, що особливо характерно для нових релігійних рухів.

Макс Вебер запропонував три основні типи влади, які можуть бути застосовані до релігійного контексту:

- Харизматичне лідерство: засноване на вірі у видатні якості чи виняткову харизму лідера. Воно зазвичай зустрічається на етапах формування нових релігій чи рухів (наприклад, пророки чи засновники).

- Традиційне лідерство: базується на звичаях і традиціях, акцентує увагу на сталості й спадковості влади (наприклад, роль патріархів і старійшин).

- Рационально-легальне лідерство: влада визначається формалізованими правилами та засадами, що характерно для структурованих і бюрократизованих релігійних організацій (як-от адміністративне управління церквою).

Поряд із харизматичним, значна увага приділяється інституційному лідерству, яке базується на офіційній ролі особи в рамках церковної ієрархії. Цей тип лідерства спрямований на збереження традиції та забезпечення її спадковості.

Йоахім Вах, був прихильником функціонального підходу, запропонував розглядати релігійних лідерів через призму їхніх суспільних функцій, виділивши такі категорії [2]:

- Пророк – провісник нових ідей та духовних істин, який впроваджує свіжі погляди.

- Священнослужитель – хранитель і передавач релігійних традицій, обрядів і вірувань.

- Маг або цілитель – діяч, який надає допомогу через практичні або чудесні дії, викликаючи захоплення чи віру.

- Реформатор – рушій змін і оновлення в межах існуючих релігійних або суспільних систем.

Сучасні підходи зосереджують увагу на трансформаційному лідерстві, яке передбачає не тільки збереження релігійної традиції, але і її адаптацію до змін у суспільстві. Такий тип лідера здатний формувати нові цінності й трансформувати світогляд своїх послідовників відповідно до викликів часу.

На глобальному рівні релігійне лідерство зазнає значних змін під впливом глобалізації та цифрових технологій. Виокремлюють кілька ключових моделей.

Модель глобального авторитету ілюструють дії Папи Римського, зокрема Папи Франциска, який активно застосовує принципи «м'якої сили», впливаючи на міжнародну суспільну повістку. Його діяльність охоплює питання екології, міграції та миру.

У протестантському світі, особливо у США та Латинській Америці, популярності набула модель «телевангелізму» і мегацерков. Тут лідери поєднують ролі духовних наставників, медійних фігур і ефективних комунікаторів.

Модель ісламського релігійного лідерства властива країнам Близького Сходу. Тут релігійні діячі, такі як улеми та аятоли, комбінують у собі духовний і правовий авторитет, часто виступаючи в ролі ідеологів і впливових політичних діячів.

Окрему нішу займає східна традиція лідерства, найяскравішим прикладом якої є Далай-лама XIV. Його авторитет базується на моральному взірці, етиці і філософії ненасильства, що додає його постаті ваги у світовому масштабі.

Таким чином, релігійне лідерство виявляється як у збереженні традицій минулого, так і в здатності реагувати на потреби сучасного світу. Варто зазначити, що однією із сучасних тенденцій релігійного середовища є зростання ролі жінок, особливо в протестантських і реформістських громадах.

Соціально-психологічний аспект відіграє важливу роль при виборі механізмів, за допомогою яких лідер впливає на своїх послідовників:

Ідентифікація – це прагнення парафіян наслідувати лідера, переймаючи його спосіб життя та установки.

Навіювання – емоційний авторитет, який виявляється під час богослужінь або масових заходів, де слова і дії релігійного лідера мають вагомий психологічний вплив.

Трансформація – здатність лідера змінити особистісну ідентичність людини, наприклад, мотивувати її перехід від ролі «грішника» до «праведника».

Сучасні дослідження (наприклад, праці таких дослідників, як Пітер Бергер і Хосе Казанова) зосереджують увагу на явищі «деприватизації» релігії, що змінює підходи до тлумачення ролі релігійного лідера [37].

Теорія публічної релігії наголошує, що релігійний лідер виходить за межі суто церковної діяльності та перетворюється на публічного інтелектуала, який спроможний аналізувати та впливати на питання політики, моралі.

Електронне лідерство (E-leadership) передбачає адаптацію сакрального авторитету до віртуального простору, що проявляється через сучасні онлайн платформи та соціальні мережі.

Релігійне лідерство впливає не лише через поширення думок, а й через залучення до нього психологічних потреб людини. Визначають три ключові механізми, які слугують основою цього явища:

1) Компенсаторна функція. Лідер виконує роль «взірцевого батька» або охоронця, даруючи відчуття стійкості й безпеки в умовах непевності. Це надзвичайно важливе для українського соціуму у тяжкі часи, як-от періоди бойових дій.

2) Ефект групової приналежності. Провідник окреслює межі колективу («ми» та «вони»), виступаючи втіленням спільних засад. Це дає змогу окремій особі відчути свою належність до великої та важливої громади.

3) Харизматичний вплив. Згідно з ідеями Еріха Фромма, тип релігійного лідера може бути як гуманістичним (спрямованим на зростання та самореалізацію індивіда), так і авторитарним (із концентрацією на підкоренні постаті лідера) [29].

У глобальній дискусії щодо лідерства, особливо в контексті західного християнства, все більшої уваги набуває концепція «Службового лідерства» Роберта Грінліфа (Servant Leadership) [7].

Її основна теза полягає в тому, що істинний лідер перш за все служить своїй спільноті, а не домінує над нею.

Головні ознаки службового релігійного лідерства:

- Емпатія. Здатність глибоко усвідомлювати й співпереживати труднощам та болю спільноти.

- Слухання. Практика діалогу, яка замінює одностороннє мовлення або авторитаризм.

- Зцілення. Орієнтація на внутрішнє та духовне відновлення послідовників.

- Передбачення. Вміння заздалегідь виявляти майбутні виклики й потреби спільноти в соціальному або моральному вимірах.

При розгляді релігійного лідерства слід взяти до уваги його можливі ризики, які в наукових джерелах часто позначаються як «темна сторона харизми». Серед головних загроз виділяють:

Месіанський синдром. Лідери можуть почати сприймати себе як незаперечні фігури, що створює умови для виникнення сектантських практик, зловживань владою або навіть для фінансових махінацій з боку організації.

Проблема наступності. Оскільки харизма здебільшого прив'язана до конкретної особистості, інституція часто занепадає після втрати або фізичної відсутності її харизматичного провідника. Це особливо стосується релігійних ініціатив, побудованих виключно навколо однієї постаті.

У межах даного дослідження важливо чітко розмежовувати два близькі, але різні поняття, такі як: влада та авторитет.

Влада – це можливість і право примушувати інших виконувати свою волю на підставі встановлених норм, канонів або санкцій (наприклад, шляхом відлучення).

Авторитет – це добровільне визнання права лідера керувати, що ґрунтується на повазі та довірі до нього.

Сучасні тенденції виявляються у переміщенні акценту від релігійної влади до релігійного авторитету. Найчастіше люди прислухаються до порад досвідченого наставника, ніж підкоряються розпорядженням церковного службовця.

Для глибокого розуміння цього явища доцільно аналізувати як теоретичні аспекти лідерства, так і його прояви у світовому та українському контекстах.

Порівняльне дослідження авторитету в Україні та західних державах виявляє принципові відмінності у джерелах легітимності релігійних керівників в різних культурних умовах.

Західна модель: секуляризоване лідерство. У західних суспільствах релігійного провідника здебільшого сприймають як очільника громадської організації з явним акцентом на світськість. Його вплив і довіра здобуваються через дотримання універсальних цінностей – прав людини, толерантності та відповідальності за довкілля. Водночас і за цією моделлю простежуються кризові явища, пов'язані з бюрократизацією церковних інституцій та частою відсутністю виразного ораторського таланту чи харизми.

Українська модель: екзистенційне провідництво. В Україні релігійні діячі виконують роль не лише духовних наставників, але й провідників, що забезпечують психологічну стійкість суспільства в умовах екстремального тиску. Зокрема, образ «воєнного лідера», який демонструють українські ієрархи, набирає ваги в контексті капеланства, допомоги внутрішньо переміщеним особам та гуманітарної діяльності. Практичні дії на користь виживання спільноти витіснили частину фокусу з традиційних ритуалів.

Релігійне провідництво в Україні формується в умовах релігійного плюралізму та складних історичних і політичних обставин. Його характерною ознакою є поєднання духовного покликання з функцією національного становлення.

На думку Андрій Кобетяка, релігійна політика України формувалась епізодично. В черговий раз це питання привертало увагу перед державними виборами, коли політичні лідери, ідентифікуючи себе з певною конфесією, обіцяли їй процвітання, відповідно розраховуючи на електоральну підтримку adeptів [12, с. 232–233].

Історично релігійні діячі, зокрема Андрей Шептицький, виступали як моральні авторитети і захисники інтересів народу в періоди відсутності державної влади. У сучасних реаліях цю функцію продовжують виконувати керівники різних конфесій, зокрема Митрополит Епіфаній.

Після 2014 року, а особливо з початком повномасштабної війни в 2022 році, важливим елементом релігійного провідництва стало волонтерство та капеланська служба. Оцінка лідерства дедалі більше базується не лише на богословській кваліфікації, а й на активній громадянській позиції та залученні до підтримки суспільства і військових.

Водночас суттєвим механізмом становлення релігійного лідерства залишається міжконфесійна співпраця в межах Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, яка демонструє модель колегіального керівництва та сприяє суспільному діалогу.

Серед ключових викликів сучасності слід відзначити ризики політизації релігії, конкуренцію між традиційними та харизматичними громадами, а також проблему трансформації релігійної ідентичності в умовах війни, зокрема розрив зв'язків із релігійними центрами держави-агресора.

У табл. 3.1 наведено порівняльний аналіз моделей релігійного лідерства за основними критеріями.

Таблиця 3.1

Порівняльний аналіз моделей релігійного лідерства

Критерій	Міжнародна практика (Захід)	Українська специфіка
Ключова цінність	Толерантність, екологія, інклюзивність	Справедливість, виживання нації, солідарність
Комунікація	Професійний PR, соцмережі, підкасти	Особиста присутність, проповідь, волонтерські акції
Джерело фінансування	Фонди, пожертви, державні субсидії	Прямі пожертви вірян, меценатство
Роль лідера	Моральний коуч, адміністратор	Духовний батько, громадський активіст

Джерело: розроблено автором на основі [22, с. 108].

Порівняння західної та української моделей релігійного лідерства виявляє принципові відмінності. У західному середовищі джерелом впливу стають засоби масової інформації, соціальні ініціативи та індивідуальна харизма, тоді як

в українському контексті домінують патріотизм, суспільне служіння і спадкова історична традиція.

Стосунки з державними інституціями на Заході формуються здебільшого за принципами автономії або партнерства; натомість в Україні вони часто мають значно тісніший характер, зокрема в питаннях національної безпеки. Управлінський стиль у західних мегаконгрегаціях частіше набуває рис корпоративного менеджменту, у той час як українська модель переважно зберігає ієрархічно-традиційний підхід.

Отже, релігійне лідерство у сучасному світі змінюється: воно поступово відходить від виключно догматичного авторитету до функції соціального посередника. У глобальному вимірі його спрямованість зосереджується на вирішенні загальнолюдських проблем – екології, питання миру, соціальної справедливості та цифрових комунікацій.

Водночас для України визначальними залишаються екзистенційні виклики, спричинені війною; вони підсилюють роль релігійних лідерів як моральних орієнтирів, волонтерів та чинників консолідації суспільства.

Для розуміння взаємодії релігійного лідерства та політичного впливу потрібно дослідити, як релігійні лідери взаємодіють з державними структурами, враховуючи їх специфіку.

На Заході релігійне лідерство часто функціонує, здійснюючи лобістський вплив. Так, у США широкий політичний вплив мають організації, пов'язані з «релігійними правими», які активно впливають на результати виборів, спираючись на такі суспільні моральні питання, як аборти або система освіти.

В Україні характер такої взаємодії досить відрізняється та має значення партнерської співпраці, яка зосереджена на забезпеченні національного виживання. Зокрема релігійні лідери стають важливими діячами, виступаючи в ролі представників народної дипломатії та просуваючи ідею суб'єктності України у міжнародній політиці.

Для більш детального аналізу, варто взяти до уваги можливі небезпеки, пов'язані із застосуванням духовного авторитету та здійснення впливу.

На світовому рівні необхідно оцінити активність радикальних лідерів, які використовують віросповідні мотиви задля дестабілізації або формування екстремістських течій, що здатні мати масштабні результати.

У межах України необхідно зосередитись на небезпеках «ідеологічного лідерства», особливо в пропагуванні «руського міра». Тут духовне лідерство подекуди слугує знаряддям гібридної боротьби, щоб послабити державну згуртованість та утворити підстави для чужоземного вторгнення у справи країни.

Для повного дослідження теми доцільно використовувати на такі методи:

- Контент-аналіз: зіставне дослідження змісту проповідей, заяв та публічних виступів духовних провідників з України та інших держав світу.

- Case study: вичерпний розгляд діяльності окремих духовних постатей, приміром, через вивчення ролі Папи Франциска у становленні світового діалогу чи патріарха Варфоломія у забезпеченні православного єднання.

- Компаративний метод: зіставлення рівня довіри до духовних лідерів у різних територіях, зокрема Євросоюзі (де цей чинник спадає) та в Україні (де довіра зберігається стало значною).

На підставі проведеного аналізу можливо зробити декілька суттєвих узагальнень:

- Конвергенція: духовне провідництво в Україні поступово переймає європейські зразки діяльності, стаючи більш фаховим та діяльним у медіасередовищі.

- Винятковість: українські духовні лідери накопичили надзвичайний досвід служіння в умовах воєнного стану, що робить їх цінним предметом вивчення для світових релігієзнавців.

- Трансформація: наше духовне керівництво зазнає вагомих трансформацій – від звичного образу керівника-адміністратора до нового взірця морального та душевного орієнтира для громади.

У межах Case study (кейс-стаді), що дозволяє перевірити теоретичні припущення на прикладі реальних ситуацій, нами буде розглянуто трьох

духовних лідерів, які представляють різні підходи до лідерства: глобальну / дипломатичну, національну / кризову та медійну / харизматичну моделі.

Дослідження буде базуватися на вивченні діяльності та поглядів таких постатей: Папа Франциск, Блаженніший Епіфаній, Тімоті Келлер.

Кейс №1: Папа Франциск – зразок моделі світового етичного лідерства.

Цей кейс показує, як духовний провідник стає дієвим учасником світової політики завдяки «м'якій владі».

Головна засада: ідея «Церква як виїзний шпиталь». Папа Франциск свідомо полишив пишноти Ватикану заради простоти у підході до свого служіння.

Засоби впливу:

– Енцикліки. Наприклад, *Laudato si'* (2015), яка була присвячена екології, захисту довкілля, та перетворила Папу Франциска на головну фігуру світового екологічного руху.

– Цифрова дипломатія. Мільйони читачів його сторінки X (колишній Twitter) та Instagram дають нагоду безпосередньо спілкуватися, особливо з молоддю, обходячи усталені духовні установи.

Можемо підсумувати: лідерство Папи Франциска спиралося на зближення з людьми через цілеспрямоване спрощення власного образу, залишаючись при цьому значущою особою у світових процесах.

Кейс №2: Блаженніший Епіфаній (Сергій Петрович Думенко) – взірць державного єднання.

Приклад формування керівництва у часи боротьби за державну самостійність та загроз війни.

Місія: заснування Православної Церкви України після отримання Томосу про автокефалію, обрання очільником об'єднаної ПЦУ та опір повномасштабній навалі.

Вважає за потрібне, навести звернення Епіфанія у перший день повномасштабного вторгнення (24 лютого 2022 року): «Наша змістовна відповідь – єдність, молитва та відданість Батьківщині. Ми на своїй землі, з нами правда, з нами Бог і Його Пречиста Мати. Перемога буде за Україною!» [45].

У цьому зверненні Епіфаній вперше офіційно застосовує релігійні метафори для піднесення духу. Він порівнює боротьбу України з історичною битвою Давида проти Голіафа.

Опис стилю керівництва: тихий, зважений та миролюбний спосіб управління, що відповідає ідеї «лідерства через допомогу».

Головні досягнення:

– Легітимація через вчинки. Застосування церков як сховищ під час бойових дій, розбудова священницького руху.

– Стала комунікація. Ясне висловлення української національної приналежності та відхід від «руського міра» як моральної та державницької позиції.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок: наставництво Епіфанія має інституційний характер, проте воно було збагачене харизмою та моральною вагомістю завдяки стійкому патріотизму й обдуманій манері мовлення.

Кейс №3: Тімоті Келлер (Redeemer Presbyterian Church, США) – зразок розумового мегаполісу.

Тімоті Келлер – один із найбільш впливових духовних діячів у нинішньому західному світі. Його діяльність у середовищі світського мегаполіса, яким є Нью-Йорк, стала взірцем для ґрунтовного підходу до взаємодії із суспільством.

Суть концепції полягає у духовному керівництві, яке органічно вбудовується у рамки міської культури, уникаючи звичної форми войовничого прозелітизму. Келлер вживав особливий спосіб лідерства, спрямований на розум, послідовність та відкритий обмін думками зі скептично налаштованою публікою. Він створював арену для досягнення віри крізь призму світогляду, науки про культуру та актуальних поглядів, роблячи переконання зрозумілим як для вірян, так і для критично налаштованих мешканців міста.

Основним засобом його методу стала ініціатива "City to City" – об'єднання спільнот, яке адаптує християнство до потреб урбанізованого соціуму. Завдяки цьому зразок його служіння доводить, що дієве наставництво у суспільстві, яке

втрапило релігійний фокус, можливе через розмову, науковий рівень дебатів та шану до культурної розмаїтості.

Цей приклад демонструє силу інтелектуального хисту та здатність духовності знаходити нові шляхи для усвідомлення своєї частки у сучасному світі.

У табл. 3.2 наведено порівняльну таблицю розглянутих практичних кейсів.

Таблиця 3.2

Порівняльна таблиця практичних кейсів

Лідер	Тип лідерства	Основна аудиторія	Головна ідея
Папа Франциск	Глобальне / Етичне	Весь світ (позаконфесійно)	Солідарність, екологія, мир
Епіфаній (Думенко)	Національне / Кризове	Українське суспільство	Духовна незалежність, стійкість
Тімоті Келлер	Інтелектуальне / Міське	Секулярні професіонали, молодь	Розумність віри, соціальна справедливість

Джерело: розроблено автором на основі [21].

Таблиця 3.2 показує, що духовне лідерство пристосовується до різних масштабів і слухачів, зберігаючи водночас спільну ціннісну базу.

По-перше, провідники різняться за ступенем впливу:

Папа Франциск – світовий моральний авторитет, зосереджений на загальних питаннях людства.

Епіфаній – провідник, що реагує на певні виклики суспільства (зокрема повномасштабне вторгнення).

Тімоті Келлер – діє на рівні міського інтелектуального середовища.

По-друге, відмінним є спосіб звернення до вірян:

Франциск звертався до максимально широкої, навіть нерелігійної аудиторії.

Епіфаній – до українського громадянства як єдиної громади.

Келлер – до освіченої, часто світської молоді.

По-третє, головні ідеї відповідають ситуації: загальносвітові негаразди (спокій, довкілля); державна самосвідомість та витривалість; поєднання віри з логічним розмірковуванням.

Таким чином, успішне духовне провідництво залежить від уміння змінювати форму та зміст звернення до вимог визначеної аудиторії та історичної ситуації.

Розглянемо детальніше роль релігійного лідера в складних історичних умовах, а саме приклад Митрополита Епіфанія під час війни.

Його дії після 24 лютого 2022 року суттєво вийшли за межі церковного управління. Три головні аспекти лідерських проявів:

1. Етичне узаконнення спротиву. Одним із головних завдань релігійного лідера в часи війни стала ідейна підтримка оборони країни.

- Теологія справедливої війни. Епіфаній чітко висловив, що захист Батьківщини є не гріхом вбивства, а виявом любові до ближніх, способом їх захисту.

- Супротивідеології «руського міра». Описуючи цю концепцію як «геноцидну» та «антихристиянську», він допоміг вірянам подолати внутрішні сумніви та сприяв масовому переходу громад до ПЦУ.

2. Гуманітарна та суспільна мобілізація (Servant Leadership). Практичне провідництво Митрополита виявилось у зміні пріоритетів церковної діяльності:

- Храм як осередок підтримки. Церкви ПЦУ стали не лише духовними осередками, а й логістичними пунктами, сховищами та місцями стійкості для спільноти. Епіфаній власним прикладом – перебуваючи у Києві у критичні моменти – надихав інших.

Наведемо різдвяне звернення Епіфанія 07.01.2023 року, проголошене на першій службі у Києво-Печерській Лаврі, яке було прикладом символічного лідерства та важливим для засвідчення акту «духовної деокупації».

Основна думка звернення полягала в тому, що Лавра повертається до українського народу як духовне серце нації. Він наголосив на тому, що «ми не хочемо чужого, але своє не віддамо» [45].

Аналіз даного послання до вірян, демонструє використання історичного змісту для зміцнення національної самосвідомості.

- Розвиток інституту наставництва. Він активно сприяв закріпленню військового капеланства на законодавчому рівні, розуміючи важливість духовної опори для воїнів на передовій.

3. Міжнародний статус і духовна дипломатія. Позиція Митрополита Епіфанія стала інструментом просування українських інтересів за кордоном:

- Діалог у колах світового православ'я. Епіфаній підтримує спілкування із Вселенським Патріархатом та іншими світовими православними церквами для ізоляції Російської православної церкви.

- Звернення до світових провідників. Його публічні заклики до глобальної спільноти підсилюють моральну складову допомоги Україні, адже вони сприймаються як голос сумління, що стоїть вище за політичні розбіжності.

У табл. 3.3 подано аналіз характеристик лідерського стилю Епіфанія у военний час.

Таблиця 3.3

Характеристики лідерського стилю Епіфанія під час війни

Характеристика	Опис у контексті війни
Стійкість	Демонстрація спокою та впевненості у публічних зверненнях, що знижує рівень паніки серед вірян.
Інклюзивність	Звернення до всіх українців, незалежно від конфесії, що працює на національну єдність.
Символізм	Проведення служб у знакових місцях (наприклад, у Києво-Печерській Лаврі), що символізує духовне відродження та деокупацію культури.

Джерело: розроблено автором на основі [41].

Таким чином, діяльність Митрополита Епіфанія стає прикладом змішаного лідерства, де релігійна місія об'єднується із завданнями суспільної злагоди й опору ворогові, перетворюючи його на одного з головних носіїв загальнонаціональної ідеї в умовах війни.

Епіфаній обрав шлях «тихого лідерства», уникаючи демагогії. В умовах зростаючого напруження суспільства такий підхід відіграє стабілізуючий

чинник. Його образ став протиставленням «войовничому предстоятелю» сусідньої держави, що творить сприятливий контраст для світових спостерігачів.

Митрополит Епіфаній зумів перетворити формальне лідерство, дароване Томосом, на справжній вплив, який базується на злагоді із народом у момент життєвої важливої скрути. Під час війни він виконує функцію своєрідного «духовного захисту», надаючи суттєву опору у тривалій боротьбі.

У ході дипломного дослідження було проаналізовано результати, які демонструють динаміку довіри до Митрополита Епіфанія, особливо у воєнний час. Найбільш авторитетними джерелами такої статистики в Україні є Центр Разумкова, Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) та група «Рейтинг». Соціологічна служба Центру Разумкова вивчає та досліджує стан і тенденції релігійності вітчизняного суспільства з 2000 року.

На основі даних результатів відповідних опитувань, проведених вище вказаними спеціалізованими організаціями, можемо проаналізувати динаміку довіри до Митрополита Епіфанія, особливо в ході війни [41].

1. Динаміка довіри: від обрання до сьогоднішнього дня.

Довіра до Епіфанія співвідноситься із рівнем довіри до самої ПЦУ, проте він переважно випереджає рівень довіри до церкви за індивідуальним рейтингом.

- До повномасштабного вторгнення (2019–2021 р.р.): рівень довіри знаходився в діапазоні 35–45%. Основну частину тих, хто не довіряв, становили прихильники УПЦ (МП) або атеїсти.

- Після 24 лютого 2022 року: відбувся стрімке зростання. Згідно з опитуваннями КМІС та Центру Разумкова, рівень довіри до Епіфанія підвищився до 65–70%.

- Станом на 2024 – 2025 роки: показник закріпився на рівні 60–72%, що робить його одним із провідних серед громадських діячів, яким українці вірять найбільше (поряд із волонтерами та військовим командуванням) [21].

З огляду на соціологічні дослідження можна виокремити передумови такого високого показника.

Патріотична позиція: респонденти підкреслюють, що керманіч ПЦУ «говорить однією мовою з громадою» та прямо називає Росію загарбником.

Відсутність політичних інцидентів: на противагу багатьом політикам, Епіфаній утримує образ «незаплямованого» провідника, який не встругає у внутрішньопартійну боротьбу.

Об'єднувальний вплив: його бачать не лише як голову духовної спільноти, а як знак української духовної самостійності (Томосу) [45].

Чинники, що спричиняють високу довіру:

– Регіональний чинник: найвищий рівень довіри фіксується на Заході та в Центрі країни (до 85%). На Півдні та Сході ці показники менші, проте демонструють постійне зростання через розчарування певних верств громад у Московському патріархаті.

– Віковий чинник: Епіфаній має доволі значну підтримку серед молоді (у порівнянні з іншими релігійними діячами) завдяки сучасному способу спілкування та присутності в мережевому просторі.

– Високий ступінь довіри (понад 60%) свідчить про те, що за умов війни духовне лідерство в Україні трансформувалося із суто конфесійного у загальнодержавне. Митрополит Епіфаній виконує функцію «морального стабілізатора», чий авторитет спирається не на примус чи минуле, а на добровільне визнання його моральної позиції більшістю населення.

Порівняльний аналіз моделей релігійного лідерства в розрізі вітчизняного та міжнародного аспектів полягає в наступному:

Міжнародний аспект. У подібних країнах, як США чи державах, де панує Ватикан, можна зауважити жваве використання соціальних мереж у віросповідному середовищі. Значні протестантські конфесії або римо-католицька церква пристосували алгоритми інтернет-платформ задля залучення та утримання слухачів. Тут духовний провідник виступає у ролі менеджера бренду ідей, значень та духовних звісток.

Український досвід. В обставинах пандемії та повномасштабної агресії значення медійного простору в діяльності духовних наставників в Україні

відчутно збільшилося. Огляди засвідчують, що такі знакові постаті, як митрополит Епіфаній і предстоятель УГКЦ Святослав Шевчук, задіюють мережі не для вистави чи зростання власної популярності, а задля загальнонаціонального згуртування, зміцнення морального духу й швидкого сповіщення громадян.

Аналіз практичних кейсів та статистичних відомостей дозволяє твердити, що поточні світові та державні виклики спричинили значну зміну релігійного керівництва на сучасному етапі, що помітно простежується на прикладі діяльності Митрополита Епіфанія відносно світового досвіду:

1. Зміна до образу «громадського інтелектуала» та морального компаса: згідно з аналізом, сучасний духовний провідник більше долучається до суспільної розмови, виходячи за межі лише внутрішньо церковного управління. Зразки міжнародного (Папа Франциск) та українського шляху демонструють, що лідери, які активно вплітають духовні засади у розгляд суспільних проблем (клімат, права людини, державна оборона), мають вагомий вплив.

2. Згуртування за умов негараздів: досвід діяльності Митрополита Епіфанія у період повномасштабної боротьби засвідчує, що релігійне провідництво в Україні набуло нової якості – життєво важливого служіння. Завдяки вдалому виходу за межі конфесійної належності та активному просуванню загальнодержавних інтересів, рівень довіри до очільника ПЦУ зріс до більше ніж 70%, що суттєво перевершує кількість активних вірян-громадян.

3. Авторитетність через суспільну діяльність: соціологічні дані фіксують, що український загаль високо цінує не лише «канонічний статус» як джерело влади, а й практичні кроки лідера, як-от розвиток військового духовенства, меценатство та чітку етичну позицію стосовно військової експансії. Це виявляє попит суспільства на керівництво трансформаційного типу, що ґрунтується на самопожертві та єдності.

4. Цифрова пристосованість як підґрунтя сучасної взаємодії: результативність духовного провідника значною мірою визначається його здатністю до спілкування у електронному просторі. Застосування соціальних

мереж для прямого діалогу з паствою та світовими лідерами сприяє протистоянню агітаційним заходам та реалізації м'якої сили на духовному рівні.

Отже, висновки проведеного дослідження вказують на формування неповторної української моделі духовного провідництва, що поєднує традиційний авторитет із актуальними формами громадянських дій. Вона не лише задовольняє духовні потреби суспільства, але й виконує вирішальну роль у гарантуванні державної безпеки та соціальної злагоди у часи воєнного стану.

ВИСНОВКИ

Досліджуючи обрану тему «Роль релігійних лідерів» було проаналізовано літературні джерела закордонних авторів: Е. Дюркгейма, М. Вебера, П. Бергера та вітчизняних В. Рожко, І. Жаровської, А. Колодного, П. Яроцького.

Виконуючи дипломну роботу, нами були виконані поставлені завдання:

- вивчено систему взаємовідносин релігії та політики, розкривши їхню сутність та характерні риси;
- описано феномен релігійного лідерства та його суспільно-політичне значення;
- розкрито сутність морального впливу релігійних лідерів на політику;
- охарактеризовано миротворчу та гуманітарну діяльність релігійних лідерів;
- проаналізовано вітчизняний та міжнародний аспекти релігійного лідерства.

На основі проведеного дослідження дипломної роботи, можна сформулювати такі узагальнюючі висновки:

Розглядаючи теоретичну складність та еволюція феномену, нами встановлено, що релігійне лідерство є багатограним явищем, що поєднує в собі духовний авторитет, соціальний вплив та унікальні особистісні риси. Традиційна типологія Макса Вебера (харизматичне, традиційне та раціонально-легальне лідерство) залишається фундаментальною, проте сучасні умови спричиняють трансформацію цих моделей. В епоху цифровізації відбувається перехід від статичних ієрархічних систем до «цифрового лідерства», де авторитет формується через медіаприсутність та інтерактивний діалог із широкою аудиторією.

Взаємодія релігії та політики. Релігія та політика, хоч і є незалежними сферами, перебувають у стані постійної взаємодії, починаючи від теократичних моделей до «позитивної нейтральності». Мораль виступає ключовим регулятором політичної діяльності, визначаючи межі дозволеного, забезпечуючи легітимність влади та слугуючи орієнтиром для прийняття рішень. Дослідження

підтверджує, що сучасна політика потребує рівноваги між практичною доцільністю та етичними принципами (етика відповідальності за М. Вебером).

Моральні засади (чесність, справедливість, відповідальність) окреслюють межі дозволеного у політиці та слугують основою для легітимізації державної влади. Сталість політичної системи напряду залежить від збігу її рішень із моральними сподіваннями спільноти; порушення цих норм спричиняє втрату довіри та політичні негаразди.

У процесі ухвалення політичних рішень духовні лідери та політики стикаються з вибором між дієвістю та етикою.

Спираючись на ідею Макса Вебера, встановлено, що сучасна політика потребує не лише «етики переконань» (вірності засадам), а насамперед «етики відповідальності», яка зобов'язує лідера зважати на дійсні наслідки своїх рішень для народу.

Духовні лідери та міжнародні інституції виконують ключову роль у відверненні сутичок та пост-військовому відновленні. Вправність миротворчих заходів залежить від довіри місцевих мешканців та злагодженої взаємодії між інституціями (ООН, ЄС, Червоний Хрест).

Сучасна добродійна діяльність змінюється від оборони інтересів націй до захисту конкретного індивіда. Це охоплює економічну, харчову, кліматичну та особисту безпеку, що є життєво необхідною умовою тривалого миру.

Моральний вплив та добродійна активність духовних лідерів є не просто додатковими функціями, а життєво необхідними регуляторами, що гарантують етичну стійкість політики та фізичне виживання людей у скрутних обставинах.

Специфіка української моделі. В Україні сформувалася унікальна модель «екзистенційного провідництва», яка суттєво відрізняється від західної (секуляризованої/адміністративної). В умовах російсько-української війни релігійні лідери, зокрема Митрополит Епіфаній, трансформувалися з конфесійних керівників у загальнонаціональні моральні орієнтири. Це підтверджується високим рівнем суспільної довіри (60–72%), що перевищує кількість активних вірян. Українська модель базується на:

- Етичному узаконенні спротиву (теологія справедливої війни).
- Практичному «службовому лідерстві» (Servant Leadership) через волонтерство та капеланство.

- Символічній «духовній деокупації» та зміцненні національної єдності.

Порівняльний аналіз діяльності Папи Франциска (глобальне етичне лідерство), Митрополита Епіфанія (національне кризове лідерство) та Тімоті Келлера (інтелектуальне міське лідерство) доводить, що успішне духовне провідництво сьогодні залежить від здатності адаптувати форму та зміст звернення до потреб конкретної аудиторії та історичного контексту.

Підсумовуючи вище сказане, зазначимо, що релігійне лідерство в сучасному світі еволюціонує від суто догматичного авторитету до ролі дієвого соціального лідера. В Україні воно стало невід’ємним елементом національної безпеки, забезпечуючи психологічну стійкість та консолідацію суспільства в умовах воєнних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бергер П. Соціальна реальність релігії. – Київ : Центр духовної культури, 2004. – 256 с.
2. Вах Й. Соціологія релігії / пер. з англ. Т. Пироженко. – Київ : Дух і Літера, 2019. – 528 с.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – Київ: Основи, 1994. – 190 с.
4. Вебер М. Соціологія релігії. – Київ : Основи, 1998. – 352 с.
5. Владиченко Л. Релігійний чинник у контексті глобальних тенденцій [Електронний ресурс] / Л. Владиченко // Українське релігієзнавство. – 2026. – URL: <https://uars.info/index.php/uars/article/view/2416> [Цит. 2026, 24 квітня].
6. Гладких В. Сучасні моделі взаємодії влади та релігії [Електронний ресурс] / В. Гладких // Наукові праці Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2024. – URL: <https://ir.library.knu.ua/entities/publication/0ecf021c-b908-4f8a-9e4d-684395f236de> [Цит. 2026, 25 квітня].
7. Грінліф Р. К. Про перебування лідером: роздуми про лідерство, служіння, дух та дисципліну / за ред. Д. Фрека, Л. Спірса. Сан-Франциско : Jossey-Bass, 1996. - 336 с.
8. Дюркгейм Е. Елементарні форми релігійного життя. – Київ : Юніверс, 2002. – 424 с.
9. Жаровська І. Роль релігійних організацій у сучасних суспільно-правових відносинах Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки” № 1 (37), 2023. С. -65-68.
10. Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики сучасності та шляхи їх врегулювання. – Київ : НІСД, 2013. – 48 с.
11. Казанова Х. Релігія в сучасному світі: десекуляризація, плюралізм, глобалізація. Філософська думка, 2018. № 2. С. 6–21.

12. Кобетяк А. / Релігійна політика України у сучасній вітчизняній історіографії // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 42, с. 232–238.
13. Ломака І. Релігійна складова національної безпеки України [Ел. ресурс] / І. Ломака, А. Микитин // Прикарпатський політичний вісник. – 2024. – URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/187> [Цит. 2026, 20 квітня].
14. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій. Навч. посібник. – 5-те вид. – К.: Либідь, 2004. – 384 с.
15. Макіавеллі Н. Державець / Н. Макіавеллі. – Київ : BookChef, 2024. – 112 с.
16. Москаленко Л. М. Феномен релігійного лідерства на прикладі іудейських традицій: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.11 / Москаленко Лариса Миколаївна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – 194 с.
17. Павленко П.Ю. Глобалізована релігія: феноменологія трансформацій. – Київ : Фенікс, 2018. – 432 с.
18. Паращевін М.А. Соціологія релігії : навч. посіб. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2018. – 188 с.
19. Резолюція Ради Безпеки ООН №1325 «Жінки. Мир. Безпека».
20. Релігієзнавство: підручник / за ред. А. Колодного. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 768 с.
21. Релігія і церква в українському суспільстві: аналітична доповідь [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – Київ : Центр Разумкова, 2024. – URL: <https://razumkov.org.ua> [Цит. 2026, 1 травня].
22. Рибачук М.О. Релігія в системі суспільних цінностей: український контекст. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. 2017. № 37. С. 102–110.
23. Рожко В. Феномен релігійного лідерства у формування екологічної свідомості: аналіз сучасного контексту. (2024). Науковий журнал «Наукові

- записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філософія», №25, С. 57-62. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philosophy/article/view/3959> [Цит.: 2026, 25 квітня].
24. Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. - 822 с.
25. Саган О. Держава і церква – основні моделі взаємодії // Релігійна свобода і історичне підґрунтя, правові основи і реалії сьогодення: Науковий збірник. – К., 1998. – С. 45-49.
26. Траверсе О. Політичне лідерство, національна еліта і практика модернізації суспільства // Політичний менеджмент. – 2006. № 1. – С. 27 – 36.
27. Українське релігієзнавство: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія / за ред. А. Колодного, Л. Филипович. – Київ : Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2020. – 356 с.
28. Усалко О. Життя у секуляризованому світі: виклики сучасності. Сучасна соціологія релігії / за ред. П. Коваль. Київ : Наукова думка, 2023. С. 112–130.
29. Фромм Е. Психоаналіз і релігія / пер. з англ. С. Кузнєцова. Львів : Априорі, 2021. - 160 с.
30. Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій. – Київ : Основи, 2003. – 376 с.
31. Чорний А.М. Релігієзнавство: Підручник. / А.М. Чорний. - Київ: «Академвидав», 2003. - 352 с.
32. Юринець Ю. Л. Правове регулювання діяльності релігійних організацій в Україні : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 216 с.
33. Яроцький П. Релігієзнавство : навчальний посібник. – Київ : Кондор, 2018. – 320 с.
34. ALNAP. State of the Humanitarian System. 2022. / ALNAP. – London : ALNAP/ODI, 2022. – 212 p.
35. Berger P. The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics / P. Berger. – Washington : Eerdmans, 1999. – 160 p.
36. World Bank. Building for Peace: Reconstruction for Security, Equity, and Resilience / World Bank. – Washington : World Bank Publications, 2021. – 248 p.

37. Casanova J. Public Religions in the Modern World / J. Casanova. – Chicago : University of Chicago Press, 1994. – 330 p.
38. Fox J. Religion and State: A Comparative Study of 179 Countries / J. Fox. – Cambridge : Cambridge University Press, 2019. – 388 p.
39. Ганна Арндт: «Бездумство породжує зло». UA.IN.PRESS, 2021. [Цит.: 2026, 25 квітня]. URL: <https://uain.press/blogs/ganna-arendt-bezdumstvo-porodzhuye-zlo-1498762>
40. Біографія митрополита Епіфанія. Православна Церква України. [Цит.: 2026, 25 квітня]. URL: <https://www.pomisna.info/-Єпіфаній>
41. Митрополиту Епіфанію – 47 років: шлях від богослова і медійника до лідера ПЦУ. Еспресо TV, 2026. [Цит.: 2026, 25 квітня]. URL: <https://espresso.tv/suspilstvo-mitropolitu-epifaniyu-47-rokiv-shlyakh-vid-bogoslova-i-mediynika-do-lidera-ptsu>
42. Науковий вісник Ужгородського університету. [Цит.: 2026, 25 квітня]. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334827/323733>
43. Центр Разумкова. Війна і Церква. Релігійна ситуація в Україні – 2022. 2023. [Цит.: 2026, 25 квітня]. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf
44. Теоретико-методологічні засади лідерства. Journal-discourse, 2025. [Цит.: 2026, 25 квітня]. URL: <https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2025/2025r-521-2/teoretyko-metodolohichni-zasady-liderstva>
45. Патріарший і Синодальний Томос надання автокефального церковного устрою Православній Церкві в Україні : від 5 січ. 2019 р. / Православна Церква України. [Цит.: 2026, 25 квітня]. URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/patriarshyj-i-synodalnyj-tomos-nadannya-avtokefalnogo-tserkovnogo-ustroyu-pravoslavnij-tserkvi-v-ukrayini/>
46. Human Development Report 1994 / United Nations Development Programme. – New York : Oxford University Press, 1994. – 226 p.
47. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / S. Huntington. – New York : Simon & Schuster, 2011. – 368 p.

48. Istoriya religii v Ukraine. - K., 2004. - S. 422-427.
49. Madeley J. Church and State in Europe: The Chimera of Neutrality / J. Madeley. – Oxford : Oxford University Press, 2018. – 280 p.
50. Security Council Report (2025). In Hindsight: The 2025 Peacebuilding Review / Security Council Report. – New York : SCR, 2025. – 12 p.

ДОДАТОК А

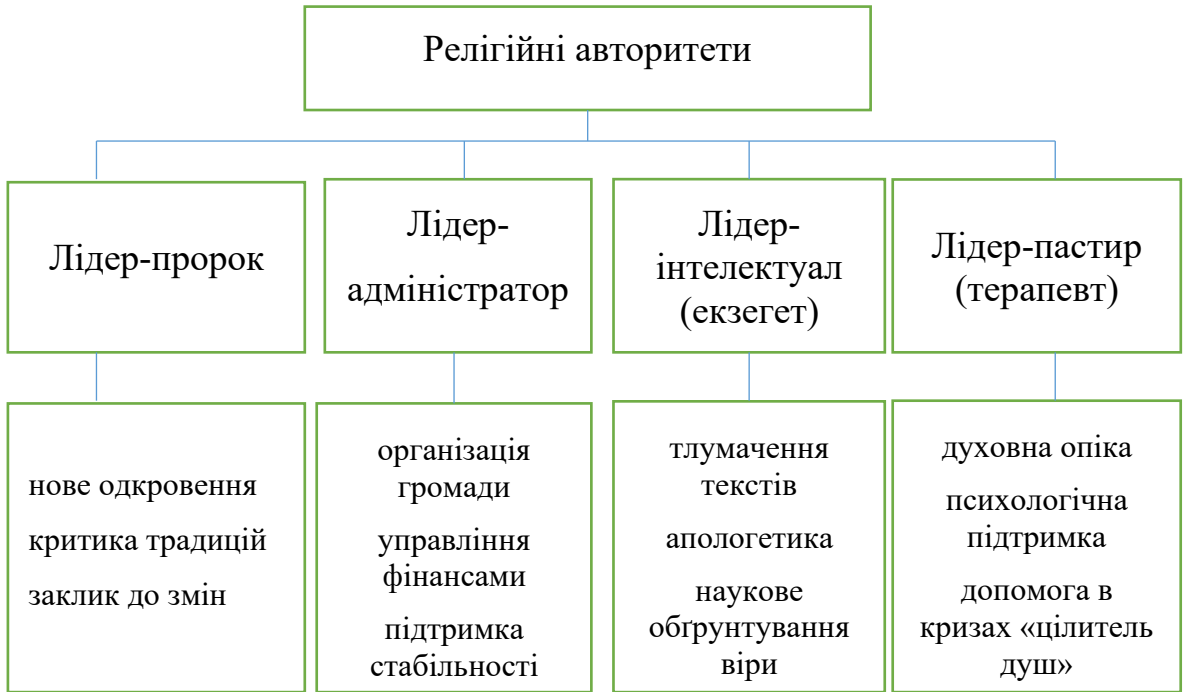

Рис. 1. Структура функціональних типів релігійних авторитетів, яка демонструє ключові ролі та їхній вплив на релігійну спільноту